

УДК: 364-57 (477)

Бісмак Олена Василівна

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної культури та спортивної майстерності
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
o.bismak@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано проблеми організації та роботи реабілітаційних центрів в Україні. Особливу увагу приділено комплексній реабілітації учасників антитерористичної операції, що потребує перебудови та вдосконалення існуючих реабілітаційних закладів та створення нових багатопрофільних центрів реабілітації. Надано характеристику типового реабілітаційного закладу, види, завдання, законодавчі документи, що регламентують діяльність реабілітаційних центрів. Зазначається, що повноцінний розвиток сучасної системи реабілітаційних служб в Україні гальмується недооцінкою ролі реабілітаційних заходів, у тому числі засобів фізичної реабілітації, для відновлення здоров'я хворих, неповносправних та учасників бойових дій. Автор підкреслює, що на державному рівні повинна бути розроблена та імплантована в Україні єдина модель багатопрофільних реабілітаційних закладів.

Ключові слова: реабілітаційні заклади; реабілітаційний центр; здоров'я; учасники бойових дій; медична реабілітація; фізична реабілітація.

Постановка проблеми. Проблема створення ефективної системи реабілітаційних закладів в Україні та системи професійної підготовки фахівців, працюючих у сфері відновлення здоров'я і працездатності людей в центрах реабілітації, є дуже складною та актуальною для українського суспільства.

Аналіз і узагальнення даних наукової літератури свідчать про неухильну тенденцію до погіршення здоров'я населення практично в усіх країнах світу, в тому числі й в Україні [2; 7; 18]. В роботах багатьох науковців зазначається, що на сьогодні стан здоров'я населення України можна вважати кризовим: з 1991 р. смертність в країні перевищує народжуваність; середня тривалість життя, очікувана при народженні, є чи не найнижчою за всі останні десятиліття; різниця у середній тривалості життя при народженні між чоловіками і жінками у багатьох регіонах країни досягає 10 і більше років, що перевищує біологічну розбіжність і відображає надсмертність чоловіків [2; 4; 10].

Ще одна причина – це необхідність розв’язання проблем реабілітації поранених бійців антитерористичної операції, яким приділяється значна увага в засобах масової інформації та які виносяться на порядок денний засідань урядових комітетів і громадських організацій. Багатогранність завдань медичної реабілітації, зокрема, фізичної реабілітації, постраждалих в бойових діях потребує ефективного функціонування цієї системи як самостійного напрямку клінічної та соціальної медицини. У Міністерстві охорони здоров’я (МОЗ) України створено окремий відділ медичної реабілітації та паліативної медицини, який буде відповідати за роботу цього напрямку.

Проблема відсутності ефективної реабілітації є важливою та потребує першочергового вирішення. Реабілітація хворих, неповносправних та постраждалих під час бойових дій – процес довготривалий, потребує кваліфікованих фахівців різного профілю, розширення державних програм, активного залучення сучасних технологій в реабілітаційний процес та створення сучасних універсальних реабілітаційних центрів.

Аналіз основних досліджень і публікацій з проблеми. Питаннями медичної, соціальної, професійної та фізичної реабілітації займаються Організація Об’єднаних Націй та її спеціалізовані підрозділи. Діє Комітет експертів Всесвітньої організації охорони здоров’я (ВООЗ) з медичної реабілітації, який постійно вдосконалює її цілі та завдання. Періодично проводяться міжнародні форуми з цих питань. Реабілітація відіграє одну з провідних ролей в досягненні стратегії ВООЗ «Здоров’я для всіх у XXI столітті» [4; 10].

В Україні розроблена концепція Державної цільової програми «Медична реабілітація на 2011-2015 роки», яка передбачає: 1) суттєве реформування системи медичної реабілітації, 2) створити координаційну раду з питань медичної реабілітації, 3) створити відділ медичної реабілітації в структурі МОЗ України, 4) створити ряд регіональних центрів медичної реабілітації. На важливість впровадження в практичну діяльність положень цієї програми вказує рішення колегії МОЗ України від 2 листопада 2012 року «Про стан надання медико-соціальної експертної та реабілітаційної допомоги населенню України» [12].

Питання створення та функціонування сучасних реабілітаційних центрів протягом останніх років випадали з поля зору фахівців. Вони піднімалися частково в програмах соціальної, фізичної та професійної реабілітації людей з обмеженими можливостями в контексті забезпечення їх виробами медичного призначення. У той же час головний напрямок відновлення здоров'я в реабілітаційних закладах різного профілю полягає у відновленні здоров'я хворих і є важливим наступним етапом після надання ургентної допомоги та інтенсивного стаціонарного лікування.

Деякі аспекти організації діяльності закладів соціальної реабілітації системи освіти України розглядала в своїх роботах Н.В. Заварова [6, 75-81].

Проблеми, пов'язані з фізичною реабілітацією та соціальною адаптацією дітей з особливими потребами у спеціалізованих реабілітаційних центрах висвітлені в роботах К.В. Бражник. Відмічається, що у державних реабілітаційних центрах відсутня чітка система, вони не мають можливості охопити всіх дітей з особливими потребами, яким необхідна фізична реабілітація [3, 12-14].

Роботу центрів професійної реабілітації неповносправних характеризують в своїх роботах М.Л. Авраменко та Д.А. Кузнецов. Автори аналізують організацію лікувальної фізичної культури та інших фізіотерапевтичних процедур в умовах Всеукраїнського центру професійної реабілітації інвалідів [1, 62-63].

Діяльність навчально-реабілітаційних центрів спрямована на організацію навчального та реабілітаційного процесів для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку, що затверджено Наказом Міністра Освіти України від 28.08.1997 р. № 325 «Про затвердження Положення про навчально-реабілітаційний Центр» [13].

Проте в Україні найбільш актуальними є питання організації та роботи центрів комплексної реабілітації хворих, неповносправних та поранених в бойових діях (медичної, фізичної, психологічної та соціальної). Постраждалими учасниками бойових дій для відновлення здоров'я та працездатності необхідна ортопедична реабілітація при пораненнях та ампутаціях верхніх та нижніх кінцівок, нейрореабілітація при травмах голови, фізична реабілітація для відновлення рухової функції та фізичної

працездатності хворих, психологічна реабілітація для лікування бойової психічної травми.

Відомо, що розробкою наукових програм, протоколів реабілітації, методичним керівництвом реабілітаційних закладів займаються науково-дослідні установи, зокрема НДІ реабілітації інвалідів Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, Український НДІ медичної реабілітації та курортології (м. Одеса), Український НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології (м. Київ); Український державний НДІ медико-соціальних проблем інвалідності. У ВНЗ працюють 11 профільних кафедр і три кафедри в закладах післядипломної освіти [4; 8].

Розбудова реабілітаційних центрів, що існують в Україні, та створення нових закладів реабілітації є завдання комплексним для МОЗ, МОН, Міністерства соціальної політики та інших державних та громадських організацій, зокрема для ВНЗ, які готують лікарів різного профілю, фахівців з фізичної реабілітації, соціальних працівників, психологів й т.д.

Становище, що склалося, потребує активних дій. На вирішення проблем можна сподіватися тільки за умови, щоб охорона здоров'я стала предметом всебічно обґрунтованої політики у всіх галузях діяльності людини.

Мета дослідження – вивчити особливості організації діяльності реабілітаційних центрів в Україні.

Методи дослідження. Аналіз та узагальнення даних наукової літератури.

Виклад основного матеріалу. Традиційна медицина і система охорони здоров'я, незважаючи на високі досягнення медичних наук, часто виявляються безсилим перед вирішенням проблеми здоров'я. Однією з провідних проблем є етапність відновлення здоров'я хворих та інвалідів (стаціонар-поліклініка-реабілітаційний центр-санаторій-диспансер), профілактика ускладнень та якість лікувальних та реабілітаційних заходів [4; 5].

Як зазначено в Законі України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV, «реабілітаційна установа - установа, підприємство, заклад, у тому числі їх відділення, структурні підрозділи, незалежно від форми власності, що

здійснює реабілітацію інвалідів та дітей-інвалідів у відповідності з державними соціальними нормативами у сфері реабілітації» [15].

До спеціальних реабілітаційних установ стаціонарного типу відносяться:

- відділення реабілітації, що знаходяться в структурі стаціонару, де хворий проходив лікування в гострій фазі захворювання;
- спеціалізовані реабілітаційні стаціонари (однопрофільні і багатoproфільні);
- міжрегіональні центри реабілітації [15].

Перед будь-якою з цих структур стоять цілі завершення реабілітаційного процесу і відновлення здоров'я пацієнта, його соціального і, по можливості, професійного статусу до максимально можливого в конкретній ситуації рівня. На цьому етапі відбувається поступове зміщення акцентів у застосовуванні немедикаментозних реабілітаційних заходів (фізіотерапевтичні методи, засоби фізичної реабілітації, методи психотерапії та ін.).

Реабілітаційний центр включає не тільки складну апаратуру, але й висококласних фахівців з різних галузей медицини, медико-соціальної та фізичної реабілітації, тому на нього покладається і організаційно-методична робота. Проводиться навчання та підвищення кваліфікації кадрів установ відновлювальної медицини різних регіонів, розробка методичних рекомендацій, оцінка ефективності реабілітаційного процесу. Крім того, центр грає велику роль у забезпеченні взаємозв'язків між структурами медико-соціальної реабілітації з іншими лікувальними і профілактичними установами, а також з громадськими інститутами, участь яких необхідно в забезпеченні реабілітаційного процесу.

В Наказі Міністерства праці та соціальної політики України «Про затвердження Типового положення про реабілітаційну установу змішаного типу для інвалідів і дітей-інвалідів» від 26.05.2009 № 196 зазначається: «Реабілітаційна установа змішаного типу для інвалідів і дітей-інвалідів є установою з комплексної реабілітації, цільовим призначенням якої є забезпечення реалізації соціально-економічних, медичних, фізичних, психологічних, педагогічних, професійних та інших заходів відновлювального характеру, спрямованих на попередження прогресування патологічного процесу, усунення чи максимально можливу

компенсацію обмежень життєдіяльності, відновлення здоров'я та трудових навичок інвалідів і дітей-інвалідів, корекцію психічних процесів, здобуття ними освіти, їх трудову зайнятість незалежно від категорії і причин інвалідності»[16].

Потреба України у створенні багатопрофільних реабілітаційних центрів для допомоги постраждалим в зоні антитерористичної операції у зв'язку з пораненнями, контузійми, травмами, опіками, психічними розладами є настільки нагальною, що ця проблема розглядається на самому високому рівні. Про це свідчить Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 лютого 2015 року «Про заходи щодо створення належної матеріально-технічної бази для лікування, реабілітації та оздоровлення військовослужбовців та інших осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, а також учасників бойових дій та інвалідів війни» від 12.03.2015 р. № 140/2015, проведений МОЗ круглий стіл «Охорона здоров'я учасників антитерористичної операції» (13 лютого 2015р.), активне обговорення цієї проблеми в засобах масової інформації [14].

Багато науковців зазначають, що створення реабілітаційних установ, їх змістовне, організаційне, методичне, матеріальне та кадрове наповнення здійснюється за різними відомчими концептуальними підходами, які іноді суперечать один одному. Повноцінний розвиток сучасної системи корекційно-реабілітаційних служб гальмується недооцінкою ролі реабілітаційної теорії. У літературних джерелах та періодичних публікаціях в основному міститься недостатньо структурована практична інформація у режимі «обміну досвідом» без фундаментального наукового осмислення та методологічного узагальнення. Це призвело до суперечності між наявною реабілітаційною практикою і теорією реабілітування [2; 4; 17].

Якщо в США та країнах Європи існують багатопрофільні центри ортопедичної, неврологічної, трудової, спортивної та інших видів реабілітації, то в Україні в основному є медичні установи (лікарні та військові госпіталі), реабілітаційні центри вузького профілю та оздоровчі заклади (санаторії, спа-центри і фітнес-клуби).

Більшість з цих установ не пристосовані для прийому інвалідів та маломобільних груп населення і не має потрібної спеціалізації [10; 11].

Особливо звертає увагу досвід Держави Ізраїль, де антитерористичні операції проводяться постійно з початку створення цієї країни. У них є багаторічний та надзвичайно важливий досвід з вирішення проблем реабілітації хворих та постраждалих в бойових діях саме в сучасних універсальних реабілітаційних центрах. В цих центрах є ортопедична, неврологічна, кардіологічна, респіраторна та інші види реабілітації. Реабілітаційні центри в Ізраїлі забезпечують можливо ранній початок реабілітації хворих, її етапність, наступність і безперервність, комплексний характер реабілітаційних заходів, індивідуальний підхід до кожного конкретного хворого з урахуванням характеру перенесеного захворювання, травми чи поранення, функціонального статусу і його особистісних особливостей.

Багатопрофільні реабілітаційні центри в Україні поки ще на етапі творення і становлення. Однак спеціалізована довгострокова допомога та реабілітація поранених в результаті бойових дій, орієнтована на стійкий кінцевий результат - повернення якості життя вкрай необхідна. Особливо, якщо враховувати, що реабілітувати хворого в іншій країні часто неможливо через його нетранспортабельність, тривалість та високу вартість лікування. Повноцінна реабілітація після поранень неможлива за короткий період, періодично необхідно проводити повторні курси реабілітації, тому тема реабілітаційних установ буде актуальна протягом багатьох років. Це потребує системного підходу до вирішення цих актуальних завдань на національному рівні.

Як зазначається в літературі, багатопрофільні реабілітаційні центри повинні включати наступні відділення: медичної реабілітації, фізичної реабілітації, соціальної реабілітації, психологічної реабілітації, професійної реабілітації, трудової реабілітації, інші підрозділи [8; 17].

Підвищення ефективності лікувально-профілактичних і оздоровчо-реабілітаційних процесів неможливе без скоординованих дій різних державних структур і відомств, завданням яких має бути формування стратегії і тактики, організація і забезпечення заходів, спрямованих на збереження і укріплення

здоров'я населення. Створення сучасних універсальних реабілітаційних центрів потребує знань особливостей організаційно-методологічних підходів, які повинні враховувати регіональні особливості. Все це неможливо зробити без адекватного нормативно-правового, технічного і кадрового забезпечення [2, 26-27].

Підвищення ефективності лікувально-профілактичних і оздоровчо-реабілітаційних заходів, спрямованих на усунення негативних наслідків захворювань неможливе без цілеспрямованого використання методів і засобів фізичної реабілітації. Фізична реабілітація є важливою складовою сфери охорони здоров'я суспільства та системи надання соціальних послуг. Фахівці з фізичної реабілітації здійснюють свою діяльність в рамках міждисциплінарних реабілітаційних програм з попередження, набуття, збереження чи відновлення оптимального функціонування організму та якості життя людей з частковою втратою чи порушеннями рухових функцій. Фізична реабілітація заснована на широкому використанні засобів фізичної культури й спрямована на лікування травм і захворювань, профілактику ускладнень, відновлення психологічної сфери хворого, відновлення побутових і трудових навичок. Одним з місць роботи фахівців з фізичної реабілітації є реабілітаційний центр [3; 7; 10].

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Проведений аналіз та узагальнення літературних джерел свідчить, що на державному рівні повинна бути негайно розроблена та імплантована в Україні єдина модель багатопрофільних реабілітаційних центрів з метою підвищення якості реабілітаційних послуг хворим, інвалідам та постраждалим під час бойових дій з активним залученням до процесу реабілітації лікарів, фахівців з фізичної реабілітації, психологів, педагогів, соціальних працівників та інших фахівців.

В перспективі вивчення досвіду створення реабілітаційних центрів у США та країнах Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко М.Л. Організація гідрокінезотерапії в умовах центрів професійної реабілітації інвалідів / М.Л. Авраменко, Д.А. Кузнецов // Вісник фізіотерапії и курортології. - 2006. - № 4. - С. 62-63.

2. Башкін І. Роль і місце фізичної реабілітації у загальній системі охорони здоров'я населення / І. Башкін, Е. Макарова, А. КавакзеРізик // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. - 2006. - № 3. - С. 25 - 29.
3. Бражник К.В. Місце фізичної реабілітації у системі роботи спеціалізованих центрів/ К.В. Бражник // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. - 2006. - № 5. - С. 12-14.
4. Голяченко А.О. Наукове обґрунтування оптимізації системи медичної реабілітації в умовах реформування охорони здоров'я в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мед. наук: спец. 14.02.03 «Соціальна медицина» / А.О. Голяченко.- К., 2008. - 32 с.
5. Дорохіна Г.І. Архітектурно-планувальна організація фізкультурно-оздоровчих закладів для людей з обмеженими фізичними можливостями: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. архіт. н: спец. 18.00.02 «Архітектура будівель та споруд» / Г.І. Дорохіна. – К., 2013. - 21 с.
6. Заварова Н.В. Організація діяльності закладів соціальної реабілітації системи освіти України / Н.В. Заварова // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. - 2012. - № 19, ч. 2. - С. 75-81.
7. Крупа В.В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»/ В.В. Крупа. - Тернопіль, 2014. - 20 с.
8. Пожидаєв В.В. Фізіотерапія. Організація роботи фізіотерапевтичних кабінетів і відділень в центрах медичної реабілітації та санаторно-курортних закладах/ В. В. Пожидаєв. - К.: Купріянова О.О., 2006. - 320 с.
9. Погонцева О.В. Формування готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до професійної діяльності в оздоровчих центрах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.В. Погонцева. - К., 2011. - 22 с.
10. Приступа Є.Н. Роль і місце фахівця з фізичної реабілітації в системі охорони здоров'я / Є.Н. Приступа, А.С. Вовканич // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. - №11. – С. 92-96.
11. Прихода І.В. Організаційно-методологічні підходи до професійної підготовки фахівців з фізичної реабілітації в Україні / І.В. Прихода // Проблеми сучасної педагогічної освіти. - 2007. - Вип. 15, Ч. 1. - С. 60 - 66.
12. Про уведення в дію рішення розширеного засідання колегії Міністерства охорони здоров'я України від 2 листопада 2012 року: наказ МОЗ України від 07.12.2012 р. № 999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=14162>.
13. Про затвердження Положення про навчально-реабілітаційний Центр: наказ МОН від 28.08.1997 № 325 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0034-98>.
14. Про заходи щодо створення належної матеріально-технічної бази для лікування, реабілітації та оздоровлення військовослужбовців та інших осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, а також учасників бойових дій та інвалідів війни: Указ Президента України від 12.03.2015 № 140/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/140/2015/>
15. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.
16. Про затвердження Типового положення про реабілітаційну установу змішаного типу для інвалідів і дітей-інвалідів: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.2009 № 196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0761-09>.

17. Саранча І. Г. Роль центрів соціальної реабілітації у процесі соціалізації осіб з вадами опорно-рухового апарату / І. Г. Саранча // Вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Корекц. педагогіка і психологія. - 2011. - Вип. 3. - С. 167-172.
18. Тимошко Г. М. Організація діяльності державних і спеціалізованих соціальних служб : навч. посіб. / Г. М. Тимошко. - Ніжин : Вид. ПП Лисенко М.М., 2011. - 247 с.

Рецензент

Медведєва І.М. – д. пед. н. проф.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2015

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕАБИЛИТАЦИОННЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В УКРАИНЕ

Бисмак Елена Васильевна

кандидат наук по физическому воспитанию и спорту, доцент,
доцент кафедры физической культуры и спортивного мастерства
Киевский университет имени Бориса Гринченко, г. Киев
o.bismak@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье проанализированы проблемы организации и работы реабилитационных центров в Украине. Особое внимание уделено комплексной реабилитации участников антитеррористической операции, что требует перестройки и совершенствования существующих реабилитационных учреждений и создание новых многопрофильных центров реабилитации. Дана характеристика типового центра реабилитации, виды, задачи, законодательные документы, регламентирующие деятельность реабилитационных центров. Отмечается, что полноценное развитие современной системы реабилитационных служб в Украине тормозится недооценкой роли реабилитационных мероприятий, в том числе средств физической реабилитации, для восстановления здоровья больных, инвалидов и участников боевых действий. Автор подчеркивает, что на государственном уровне должна быть разработана и внедрена в Украине единая модель многопрофильных реабилитационных центров.

Ключевые слова: реабилитационные учреждения; реабилитационный центр; здоровье; участники боевых действий; медицинская реабилитация; физическая реабилитация.

THE PECULIARITIES OF ACTIVITY REHABILITATION CENTERS IN UKRAINE

Olena V. Bismak

PhD in physical education and sport, associate professor,
associate professor of physical education and sports skills
BorysGrinchenko Kyiv University, Kyiv
o.bismak@kubg.edu.ua

Abstract. In the article the problems of the organization and work of rehabilitation centers in Ukraine are analyzed. Particular attention is given to the complex rehabilitation of the

antiterrorist operation participants; it requires modifications and improvement of the existing rehabilitation centers and creating new multidisciplinary rehabilitation centers. The characteristic of the typical rehabilitation center, types, tasks, legislative documents regulating the rehabilitation centers activities is presented. It is noted that the full development of the rehabilitation services modern system in Ukraine is inhibited with underestimation of the rehabilitation activities role, including physical rehabilitation methods for recovering patients' health, disabled people and military operations participants. The author stresses the unified model multidisciplinary rehabilitation centers should be developed and implemented at the state level in Ukraine.

Keywords: rehabilitation institutions; rehabilitation center; health; participants of military operations; medical rehabilitation; physical rehabilitation.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Avramenko M.L. The organization of hydrokinesitherapy in the centers for professional rehabilitation of disabled people / M.L. Avramenko, D.A. Kuznietsov // *Visnyk fizioterapii y kurortolohii*. - 2006. - № 4. - P. 62-63. (in Ukrainian).
2. Bashkin I. The role and place of physical rehabilitation in the general system of public health/ I. Bashkin, E. Makarova, A. KavakzeRizik // *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*. - 2006. - № 3. - P. 25 - 29.(in Ukrainian).
3. Brazhnyk K.V. The role of physical rehabilitation in the system of specialized centers / K.V. Brazhnyk // *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. - 2006. - № 5. - P. 12-14.(in Ukrainian).
4. Holiachenko A.O. The scientific substantiation of optimization of medical rehabilitation system in term sofhealth carere form inUkraine: avtoref. dys. Na zdobuttia nauk. stupenia d-ramed. nauk: spets. 14.02.03 «Sotsialna medytsyna» / A.O. Holiachenko. - K., 2008. – 32 p. (inUkrainian).
5. Dorokhina H.I. The architectural and planning organization of sports and recreational centers for people with limited physical abilities: avtoref. dys. Na zdobuttia nauk. Stupenia kand. arkhitek. n: spets. 18.00.02 «Arkhitektura budivel ta sporud» / H.I. Dorokhina. – K., 2013. - 21 p.(in Ukrainian).
6. Zavarova N.V. The organization of social rehabilitation institutions activity of the education system in Ukraine / N.V. Zavarova // *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Pedahohichni nauky*. - 2012. - № 19, ch. 2. - P. 75-81.(in Ukrainian).
7. Krupa V.V. The formation of professional competence of future specialists in physical rehabilitation: avtoref. dys. Na zdobuttianauk. Stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» / V.V. Krupa. - Ternopil, 2014. - 20 p.(in Ukrainian).
8. Pozhydaiev V.V. The organization of work of physical therapy offices and departments in rehabilitation centers and spa institutions / V. V. Pozhydaiev. - K.: Kupriianova O.O., 2006. - 320 p. (in Ukrainian).
9. Pohontseva O.V. The formation of readiness of future specialists in physical rehabilitation to professional activity inhealth centers: avtoref. dys. Na zdobuttia nauk. Stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» / O.V. Pohontseva. - K., 2011. - 22 p. (in Ukrainian).
10. PrystupaYe.N. The role and place the specialist in physical rehabilitation in the healthsystem / Ye.N. Prystupa, A.S. Vovkanych // *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. – 2011. - №11. – P. 92-96.(in Ukrainian).
11. Prykhoda I.V. The organizational and methodological approaches to training specialists in physical rehabilitation in Ukraine / I.V. Prykhoda // *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity*. - 2007. - Vyp. 15, Ch. 1. - P. 60 - 66. (in Ukrainian).

12. The implementation of decisions of enlarged meeting of the Health Ministry of Ukraine, November 2, 2012: nakaz MOZ Ukrainy vid 07.12.2012 r. № 999 [Electronic resource]. – Available from: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=14162> (in Ukrainian).
13. The approval of Regulations on Education and Rehabilitation Center: nakaz MON vid 28.08.1997 № 325 [Electronic resource]. – Available from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0034-98> (in Ukrainian).
14. The activities to create appropriate material and technical basis for treatment, rehabilitation and recovery of military personnel and others who took part in anti-terrorist operations, ensuring its implementation and participant in military operations and disabled war veterans: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.03.2015 № 140/2015 [Electronic resource]. – Available from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/140/2015/>(in Ukrainian).
15. The rehabilitation of disabled people in Ukraine: Zakon Ukrainy vid 06.10.2005 № 2961-IV [Electronic resource]. – Available from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (in Ukrainian).
16. The approval of standard regulations on rehabilitation mixed type institution for disabled people and disabled children: nakaz Ministerstva pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy vid 26.05.2009 № 196 [Electronic resource]. – Available from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0761-09> (in Ukrainian).
17. Sarancha I. H. The role of social rehabilitation centers in the socialization persons with injuries of musculoskeletal system/ I. H. Sarancha // Visn. Kamianets-Podil. nats. un-tuim. I. Ohienka. Korekts. pedahohika i psykhohiia. - 2011. - Vyp. 3. - P. 167-172. (in Ukrainian).
18. Tymoshko H. M. The organization of activity of public and specialized for Social Services/ H. M. Tymoshko. - Nizhyn : Vyd. PP Lysenko M.M., 2011. - 247 c. (in Ukrainian).